

*Edice a materiály***Německá dohoda o budoucnosti
kinematografie protektorátu**

Dohodu o budoucí úpravě filmových záležitostí v Protektorátu Čechy a Morava, kterou 17. července 1942 podepsali zástupce říšského ministra lidové osvěty a propagandy, státní tajemník Leopold Gutterer a zástupce Úřadu říšského protektora, státní tajemník Karl Hermann Frank, je třeba vnímat v širším kontextu říšské filmové politiky. Na její vznik měly vliv pravděpodobně především dva faktory: na jedné straně postupující reorganizace německého filmového průmyslu,¹⁾ v jejímž důsledku vzrostla potřeba zpřehlednění vztahů a kompetencí mezi berlínským centrem a protektorátními úřady, na druhé straně pak dokončení procesu ovládnutí českého filmového průmyslu okupační mocí. K tomu došlo na jaře 1942²⁾ a je samozřejmé, že nastala potřeba jasného rozdělení pravomocí a naplňování dalšího vývoje v této oblasti.

- 1) Výnosem říšského ministra osvěty a propagandy Josepha Goebbelse z 28. února 1942 došlo k rozsáhlé reorganizaci říšského filmu. Byla ustavena centrální zastřešující organizace Ufa-Film (Ufi) GmbH, která převzala vedení produkčních a technických filmových společností Bavaria-Film GmbH, Berlin-Film GmbH, Terra-Filmkunst GmbH, Tobis-Filmkunst GmbH, Ufa-Filmkunst GmbH, Wien-Film GmbH, Deutsche Zeichenfilm GmbH a Prag-Film AG. Do této doby zastřešující, nezávislá funkce říšského pověřence pro německý filmový průmysl (Reichsauftrager für die deutsche Filmwirtschaft) Maxe Winklera zůstala zachována, přibyla však centrála pro dramaturgické a umělecké vedení Říšská filmová intendance (Reichsfilmintendanz). Centralizována v rámci Ufi byla také distribuce filmů v říši. Tento reorganizační proces měl bezprostřední vliv na postavení, strukturu a pravomoci filmové výroby v protektorátu. Organizační smlouva Ufi s Prag-Filmem z 29. června 1942 zpřehlednila a především zesílila vliv Ufi na Prag-Film, a tedy i na podstatnou část výrobní a distribuční infrastruktury v protektorátu, která se tím začala vymykat vlivu kulturně-politického oddělení ÚŘP. Viz výnos říšského ministra lidové osvěty a propagandy ke zvýšení výkonnosti německého filmového dění, Berlín 28. února 1942; BAB, fond R 109 I (Ufa/Ufi)/ 3352; též NFA, fond Prag-Film (nezpracováno). Dále srov. organizační smlouvu Ufi s Prag-Filmem z 29. června 1942 „Obecné obchodní pokyny Ufa-Filmu GmbH Berlin pro Prag-Film AG Praha“, BAB, fond R 2 (RFM)/ 4835, fol. 68 – 74.
- 2) Po nastolení protektorátu vznikla při kulturně-politickém oddělení ÚŘP filmová skupina, která začala pod vedením Hermanna Glessgena realizovat pronikavé zásahy do české kinematografie a vytvářet novou strukturu filmové výroby a exploatace filmů na území protektorátu. V červenci 1939 vznikl arizační úřad (Treuhandstelle), který dosazoval správce věrné ruky (treuhändery) do arizovaných filmových podniků. V září 1939 byl zřízen cenzurní orgán Filmová zkušebna (Filmprüfstelle), která převzala z kompetence ministerstva vnitra filmovou cenzuru. V říjnu 1940 byl pokus složek české kinematografie o vytvoření autonomní organizace využit k založení Českomoravského filmového ústředí (ČMFÚ) kontrolovaného okupanty. Filmy směly distribuovat pouze Lucernafilm, Nationalfilm a nově vzniklý Kosmosfilm. Právo vyrábět české celovečerní hrané filmy zůstalo jen Havlovu Lucernafilmu a Feixovu Nationalfilmu. V dubnu 1940 prodal Miloš Havel pod nátlakem 51 % akcií společnosti A-B, která vlastnila barrandovské ateliéry, o rok později pak také svůj zbytkový podíl v této společnosti. V únoru 1942 byly hostivařské ateliéry odkoupeny nástupcem A-B, společností Prag-Film, založenou v listopadu 1941. Ateliéry Foja prodala majitelka Božena Foistová pod ekonomickým nátlakem monopolizujícímu se Prag-Filmu v březnu 1942. V téže době prodal pod nátlakem své zlínské ateliéry německé straně také Tomáš

O počátcích jednání v této věci se bohužel nedochovalo mnoho informací. Přímo v protokolu dohody se dozvídáme, že byla uzavřena na základě ujednání z října a listopadu 1941 a května 1942. Je tedy jisté, že o její existenci bylo rozhodováno již nejméně devět měsíců před jejím podpisem. Tato skutečnost poukazuje na důležitost dohody. Její závažnost potvrzuje také poválečné svědectví právníka berlínského ústředí Gunthera Dahlgrüna³⁾ učiněné v rámci likvidace Ufi, z něhož vyplývá, že jednání berlínské a protektorátní strany v létě 1942 ukončená danou dohodou byla pro další rozdělení kompetencí i z právního hlediska zcela klíčová.

Dohoda o budoucí úpravě filmových záležitostí v protektorátu ze 17. července 1942 netvoří komplexní koncepci protektorátní kinematografie, její obsah řeší spíše sporné body a oblasti, v nichž se kompetence říšských a protektorátních úřadů prolínaly. Přes svou stručnost však podává svědectví o základních postojích vůči většině oblastí protektorátní kinematografie.

Bezpochyby nejdůležitější částí dohody je bod číslo 1, zabývající se výrobou českých hraných filmů, který dokazuje plány okupantů na postupnou likvidaci české kinematografie. Česká poválečná filmově historická literatura existenci plánu na systematické odbourání výroby českého filmu stejně jako i jiné body dohody často zmiňuje, ale tento plán dosud nebyl doložen pramenně, případně se odvozoval z obecnějších dokumentů o kulturní politice okupantů. Teprve text editované dohody o úpravě filmových záležitostí v protektorátu plánovanou likvidaci skutečně potvrzuje.

V této části ujednání je dále jasně definován vliv Úřadu říšského protektora a Říšského ministerstva lidové osvěty a propagandy na českou kinematografii. Říšský protektor podle těchto rozhodnutí vykonává přímý, nikoliv však svrchovaný dozor nad výrobou českých filmů, ministerstvo lidové osvěty a propagandy pak dozor (s výjimkou případů odstavce b/) svrchovaný, avšak zprostředkovaný autonomní schvalovací pravomocí protektora. Z dohody se dozvídáme také o neuskutečněných plánech na reorganizaci a monopolizaci české filmové produkce. K tomuto tématu zatím bohužel více materiálů nemáme.

Druhý a třetí bod dohody se týká existence společnosti Prag-Film, která jako nástupce společnosti A-B pod německým vedením centralizovala do svých rukou ateliérové a vůbec výrobní zázemí na území protektorátu. Zvláštní postavení této firmy bylo dáno tím, že jako obchodní společnost se sídlem na území protektorátu sice podléhala protektorátním zákonům a správě, na druhou stranu však, jako dceřinná společnost říšského koncernu Ufi, spadala pod přímé vedení berlínské centrály filmové výroby, čímž oslabovala pole působnosti úředníků kulturně-politického oddělení Úřadu říšského protektora. Ten mohl nadále prostřednictvím ČMFÚ kontrolovat pouze personální záležitosti těch zaměstnanců Prag-Filmu, kteří byli protektorátními občany. Skutečnost, že Prag-Film získal postupně do svých struktur nejen všechny pražské ateliéry, ale prostřednictvím své dceřinné společnosti Elektafilm také podstatný podíl na distribuci na území protektorátu (viz níže), limitovala možnost kontroly ze strany Úřadu říšského protektora do té míry, že mezi oběma centrálními úřady, pražským a berlínským, vznikalo napětí a rivalita.⁴⁾ Text této dohody mezi oběma stranami byl zřetelným dokladem vůle tento problém

2) Baťa. Okupační správa tak do jara 1942 kontrolovala všechny významné subjekty filmového průmyslu na území protektorátu. Srov. Glessgenova koncepce německé filmové politiky v protektorátu z roku 1939; SÚA, fond ÚŘP 109 – 12 – 112.

3) Dopis Dr. Gunthera Dahlgrüna společnosti Ufa-Film, Treuhandverwaltung britische Zone z 28. února 1952, v němž odpovídá na otázky ve věci organizační smlouvy Ufi s Prag-Filmem, distribučních vztahů Prag-Filmu s Ufou, resp. DFV, a autorských práv na filmy Prag-Filmu; BAB, fond R 109 I (Ufa/Ufi)/3266.

4) Rivalitu zejména ze strany Úřadu říšského protektora dosvědčuje ve svém svědectví také Gunther Dahlgrün. Tamtéž. O nepřekonané trpkosti německých protektorátních úředníků vůči rozhodnutím berlínského ústředí svědčí dále např. zpráva z jednání 3. prosince 1943 ve věci nedostatku termínů v ateliérech

řešit. V dohodě byla potvrzena svrchovanost berlínských úřadů ve věci schvalování scénářů Prag-Filmu, součinnost s protektorátními úředníky se předpokládala jen v případě vztahu námetu k území protektorátu. Korespondence mezi říšským protektorem Kurtem Daluegem a státním tajemníkem Říšského ministerstva lidové osvěty a propagandy Leopoldem Guttererem po podepsání smlouvy z července až srpna 1942 ukazuje, jak jemné nuance ve znění dohody byly podrobně diskutovány a jasně definovány. Obě strany se tak pravděpodobně pokoušely předvídat další možné spory a zároveň obhájit co největší rozhodovací pravomoci pro svůj úřad.

Jakoby mimo koncepci dohody působí její bod, zabývající se odvoláním treuhändera společnosti A-B a prvního ředitele Prag-Filmu Karla Schulze.⁵⁾ Od začátku roku 1942 se kolem jeho osoby začala zvedat vlna nevole především ze strany Úřadu říšského protektora, a to nejen kvůli jeho údajně nezvládnuté roli ředitele produkční společnosti, ale také pro množící se pijácké aféry, udání ve věci Schulzových urážek představitelů protektorátní správy a především vyzrazování informací o budoucí dohodě mezi říšským protektorem a říšským ministrem lidové osvěty a propagandy Čechům s cílem zastrašit je.⁶⁾ Schulz měl však dobré vztahy s berlínským ústředím, především s některými lidmi z kanceláře Maxe Winklera, kteří se jeho pozici zpočátku snažili bránit.⁷⁾ Gunther Dahlgrün ve svém poválečném svědectví⁸⁾ naznačuje, že aféry Karla Schulze bylo v jednáních mezi Úřadem říšského protektora a Říšským ministerstvem lidové osvěty a propagandy v létě 1942 využito k oslabení pozice berlínské strany. Tomuto tvrzení nasvědčují dvě skutečnosti: jednak už to, že případ Schulz se dostal i do obsahu této dohody, zabývající se jinak spíše institucionálními záležitostmi, a potom také překvapivá skutečnost, že Karl Schulz byl nakonec přes dohodu obou stran z funkce ředitele Prag-Filmu odvolán nečekaně 21. července 1942, tedy již čtyři dny po podpisu dohody. Původní důvod odvolání nahradilo obvinění z černého obchodu, za který byl Karl Schulz nakonec v říši v říjnu 1943 odsouzen k devíti měsícům vězení. Na Schulzův post byl dosazen pro obě strany velmi přijatelný sudetský Němec Josef Hein. Zvláštní časová shoda podpisu dohody a nuceného odchodu Karla Schulze z funkce nabízí nejednu hypotézu, například o účelovém využití obvinění nebo o domluvě obou stran obětovat Karla Schulze apod. Z důvodu nedostatku dalších pramenných informací se o skutečném průběhu událostí můžeme jen dohadovat.

pro filmy Prag-Filmu z důvodu obsazení českou produkcí a produkcí Bavarie a Terry; NFA, fond Prag-Film (nezpracováno).

- 5) Karl Schulz (nar. 1895 ve Frathau v Dolním Bavorsku, zem. 1983 v Berlíně) studoval obchodní školu v Berlíně, pracoval jako úředník v pojišťovně a posléze sloužil v armádě. Po válce pracoval v oblasti filmu, ve třicátých letech vedl v Berlíně vlastní společnost Schulz-Wüllner GmbH, po její likvidaci se stal vedoucím výrobní skupiny firmy Tobis. Od května 1939 vedl na Barrandově produkci filmu Bavarie *URSULA GEHT VORÜBER*. V červnu 1939 ho říšský protektor jmenoval do funkce správce českých filmových společností (Treuhänder der tschechischen Filmgesellschaften). Schulz byl od roku 1932 členem NSDAP, od roku 1939 také členem SA v hodnosti sturmbannführera. Schulzův raketový vzestup v protektorátu následoval stejně rychlý kariérní pád v létě roku 1942. Po válce působil ve filmovém průmyslu až do roku 1957. Rozsudek v cause Schulz z 8. října 1943; SÚA, fond ÚŘP 110 – 11 – 100. Dále srov. Bogusław Drewniak, *Der deutsche Film 1938 – 1945. Ein Gesamtüberblick*. Droste Verlag, Düsseldorf 1987, s. 976.
- 6) Srov. odůvodnění odvolání ředitele Schulze z 28. ledna 1942; SÚA, fond ÚŘP 109 – 4 – 1443. Dále srov. zprávu Sicherheitsdienst RF SS Leitabschnitt Prag z 12. února 1942; tamtéž.
- 7) Srov. další korespondenci v případě „Schulz“ mezi Úřadem říšského protektora a Winklerovou kanceláří (Dr. Bruno Pfennigem, který byl posléze v rámci Schulzovy aféry sám souzen) o odvolání Karla Schulze; tamtéž.
- 8) Dopis Dr. Gunthera Dahlgrüna společnosti Ufa-Film, Treuhandverwaltung britische Zone z 28. února 1952; BAB, fond R 109 I (Ufa/Ufi)/ 3266.

Strohost čtvrtého bodu dohody, který se zabývá rozsáhlou problematikou organizace centralizované distribuce na území protektorátu, dává znát, že tato oblast nepatřila mezi sporné. Rozhodnutí o reorganizaci distribučního trhu v protektorátu totiž padlo v Berlíně již několik měsíců před podpisem dohody, a to pravděpodobně v součinnosti s německými protektorátními úřady. Nařízením Ufa-Filmu o distribuci německých filmů na území protektorátu z 12. června 1942⁹⁾ byla totiž konstituována její nová struktura, která v podstatě odpovídá distribučnímu modelu potvrzenému o půl roku později podpisem dohody. Na valné hromadě Elektafilmu, konané až 29. června 1942, byl schválen převod akciového kapitálu na Prag-Film, který se tak stal mateřskou společností Elektafilmu, a dále nová struktura filmové distribuce v protektorátu a pozastavení činnosti dceřinné společnosti Slaviafilm.¹⁰⁾ K 31. červenci 1942 byla pod vlivem tohoto nařízení zrušena pražská filiálka společnosti Tobis-Film. Všechny tyto změny lze přičíst na vrub již zmiňované reorganizaci německého filmového průmyslu z února 1942.¹¹⁾ Díky těmto rozhodnutím prodělal Elektafilm rozsáhlou reorganizaci a stal se finančně nejúspěšnější součástí koncernu Prag-Film.

Kromě převzetí zázemí pro výrobu hraných filmů projevovali nacisté samozřejmý zájem také o ovládnutí propagandisticky nejzajímavějšího nástroje, filmového týdeníku, jímž byla v Československu konce třicátých let Aktualita. Původně silně prodemokratické a protifašistické periodikum se brzy po okupaci pod nátlakem změnilo v týdeník poplatný novému režimu. Přes zásadní změnu politické orientace Aktualitu neopustil její dlouholetý ředitel a akcionář Karel Pečený, který byl po válce pro svou spolupráci s nacisty obviněn z kolaborace.¹²⁾ Rovněž vyjmutí Aktuality ze struktur protektorátní kinematografie a její přímé podřízení Deutsche Wochenschau bylo reakcí na reorganizaci německého filmového průmyslu a odpovídalo postupům, které Říšské ministerstvo lidové osvěty a propagandy uplatňovalo i v dalších státech okupované Evropy.

Šestý bod dohody se věnoval dalšímu z podstatných pilířů filmového průmyslu – kinům. Nacisté měli pochopitelný finanční i propagandistický zájem na ovládnutí co největšího počtu protektorátních kin a v průběhu několika let od začátku okupace také disponovali více než padesáti procenty sítě kin. Jako hlavních prostředků při jejich získávání využili arizace,¹³⁾ zásahů do pravomocí zemských a okresních úřadů ve věci udělování licencí ke kinům a záboru kin sokolských a orelských. Právě sokolská kina představovala velmi podstatný podíl kinofikační sítě,¹⁴⁾ takže byla pro okupanty stejně zajímavá jako premiérová kina v centrech velkých měst. V dohodě zmiňovaný plán na zřízení Českomoravské kinematografické společnosti se uskutečnil hned v roce 1942. Společnost pod německou správou a vedením obhospodařovala na 700 sokolských a legionářských kin. Kina orelská provozoval po zastavení činnosti Orla v roce 1942 zvláštní důvěrník (Treuhänder des beschlagnahmten Orel-Vermögens).¹⁵⁾ Správa kinematografických licencí, dodržování hracího řádu a pravidel pro veřejné projekce spadala až do konce války do kompetence ČMFÚ.

9) Nařízení Ufa-Filmu o distribuci německých filmů na území protektorátu, 12. června 1942; BAB, fond R 109 I (Ufa/Ufi)/ 1712.

10) Zápis z valné hromady Slaviafilmu z 29. června 1942; BAB, fond R55 (RMVP)/ 498, fol. 300 – 316, 324 – 331.

11) Výnos říšského ministra lidové osvěty a propagandy ke zvýšení výkonnosti německého filmového dění z 28. února 1942; BAB, fond R 109 I (Ufa/Ufi)/ 3352; též NFA, fond Prag-Film (nezpracováno).

12) Poválečná výpověď Karla Pečeného; SOA Praha, fond Mimořádný lidový soud v Praze, LS XII 521/48.

13) Zevrubněji se problematikou arizace kin ve své práci zabývá Petr Bendařík, *Arizace české kinematografie 1938 – 1942*. Diplomová práce, katedra filmové vědy FF UK, Praha 1999.

14) V roce 1937 činil podíl na podíl sokolských biografů 45 % všech kin. Srov. Jiří Havelka, *Kronika filmu 1898 – 1965*. Filmový ústav, Praha 1967, s. 104.

15) Jiří Havelka, *Filmové hospodářství v zemích českých a na Slovensku 1939 až 1945*. ČSFN, Praha 1946, s. 51.

ČMFÚ bylo založeno v říjnu 1940 (s účinností od 15. února 1941) po vzoru Říšské filmové komory (Reichsfilmkammer) jako ústřední výkonný a kontrolní orgán filmového průmyslu na území protektorátu. Do jeho pravomocí patřila správa filmové výroby (registrace výrobců i filmů, schvalování výroby aj.), obchod s filmy, kina (licence, pravidla pro promítání, hrací řád aj.) a zaměstnanecké otázky. ČMFÚ vydávalo závazné směrnice, jimiž vytvářelo novou strukturu filmového podnikání, bylo oprávněno k disciplinárním řízením a členství v něm bylo povinné.¹⁶⁾ ČMFÚ vykonávalo svou činnost pod přímým vedením Úřadu říšského protektora, jemuž bylo i správně podřízeno. Funkci předsedy ČMFÚ zastával v letech 1941 až 1943 Emil Sirotek, od roku 1943 pak František Bláha.

Kromě mnoha nepříznivých zásahů přinesla okupace českému filmu paradoxně také zvýšení úrovně filmové produkce. Prodlužovala se doba přípravy a výroby filmů, rostl jejich rozpočet, tvůrci se často přikláněli k závažnější tematice atd. V roce 1939 byl na mezinárodním filmovém festivalu v Benátkách oceněn film *TULÁK MACOUN* Ladislava Broma a o dva roky později ještě *NOČNÍ MOTÝL* Františka Čápa, který se prosadil i v zahraniční distribuci. Úspěchy českých filmů na zahraničních festivalech však nekorespondovaly s politikou Goebbelsova ministerstva propagandy usilujícího o omezení mezinárodního významu české kinematografie a perspektivně přímo o její potlačení. Stejně jako účast na benátském festivalu byl v roce 1942 zakázán také třetí ročník Filmových žní ve Zlíně. Zdá se, že důvod tohoto zákazu nespočíval ani tak v obavách z manifestace české kulturní vyspělosti jako spíše v realizaci koncepčního záměru přivést českou kinematografii k zániku.

Tereza Dvořáková

Ediční poznámka

Editované dokumenty pocházejí z několika zdrojů. Text dohody, spolu s korespondencí mezi Kurtem Daluegem a Leopoldem Guttererem o přípravě dohody a pozměnění problematického bodu 2 dohody se nacházejí ve Státním ústředním archivu v Praze pod signaturou ÚŘP 114 – 13 – 8, folia 57 až 69. Další verze dohody se dochovala též v nezpracovaném fondu společnosti Prag-Film uloženém v Národním filmovém archivu. Tato verze se od námi editované liší posléze pozměnou variantou problematického bodu 2 o Prag-Filmu. K dohodě je ve fondu Prag-Filmu přiložena korespondence společnosti Ufi s dalšími subjekty (Ufa a DFV), která souvisí s bodem 4, tedy distribucí na území protektorátu. Text dohody spolu s opisy dopisů K. Daluegeho a L. Gutterera z 20. a 29. července 1942 je dále obsažen též ve fondu Mimořádného lidového soudu ve Státním oblastním archivu Praha pod signaturou LS XII 521/48, a to v českém překladu, který byl pořízen v rámci trestního řízení proti Kurtu Daluegemu pravděpodobně v roce 1946; uchoval se ovšem ve spisu Karla Pečeného.

Naše edice předkládá text dokumentů v překladu, proto jsme upustili od řádné editorské techniky fixující všechny formální znaky dokumentů do poznámkového aparátu. Některé grafické zvláštnosti dokumentů (podtržení, proložení znaků, úpravu textu na stránce apod.) nicméně přenášíme, naopak vypouštíme různé grafické ozdoby (např.: –. –. –.) užívané k oddělení specifických částí

16) Stanovy, vyhlášky a směrnice, týkající se ČMFÚ. Karel K n a p, *Přehled práva filmového*. Filmový kurýř, Praha 1945, s. 121 – 350.

textu. Opravili jsme chybně psané jméno *Penceny* na *Pečený*. S výjimkou dokumentu č. 5 jde vesměs o novodobé překlady, které pořídila Jitka Kuchařová. V případě dokumentu č. 5, z něhož se v originále dochoval pouze fragment, jsme využili dochovaného bezprostředně poválečného překladu.

T. D. a I. K.

Fondy:

Bundesarchiv Berlin: fond R 109 I (Ufa/Ufi), R 2 (RFM), R55 (RMVP)

Národní filmový archiv Praha: fond Prag-Film (nezpracováno)

Státní ústřední archiv Praha: fond ÚŘP

Státní oblastní archiv Praha: fond Mimořádný lidový soud v Praze

Seznam zkratk:

BAB	–	Bundesarchiv Berlin
ČMFÚ	–	Českomoravské filmové ústředí
DFV	–	Deutsche Filmvertriebs-Gesellschaft (Německá distribuční filmová společnost)
NFA	–	Národní filmový archiv Praha
RFM	–	Reichsfinanzministerium (Říšské ministerstvo financí)
RMVP	–	Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda (Říšské ministerstvo lidové osvěty a propagandy)
SOA	–	Státní oblastní archiv Praha
SÚA	–	Státní ústřední archiv Praha
Ufa	–	Universum-Film A.G.
Ufi	–	Ufa-Film GmbH
ÚŘP	–	Úřad říšského protektora